

УДК: 372.8

Сергій ПРОЛЕЄВ**ФІЛОСОФСЬКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ:
ЯКИМИ ЇМ БУТИ?**

У статті розглядається система загальних та спеціальних компетентностей в освітньому стандарті з філософії. Викладені основні принципи розробки комплексу компетентностей. Визначено їх з'язок з проектом Tuning. В двох таблицях представлені загальні компетентності та спеціальні компетентності на трьох основних освітніх рівнях – бакалавр, магістр, PhD.

Ключові слова: реформа освіти, компетентності, освітній стандарт, філософія.

Процес реформування української освіти (який радше має відбуватися, ніж відбувається реально) вимагає в якості свого концептуального засновку нової моделі освіти та освітнього процесу. В цій моделі значна роль належить визначенню компетентностей, які окреслюють основний зміст освітянських зусиль (передусім у вищій школі), задають своєрідний смисловий горизонт, в якому має відбуватися весь освітній процес.

Точкою відліку для сучасних пошуків в царині освітніх трансформацій, які б відповідали викликам глобального світу та новітній реальності всеохопного інформаційного середовища, можна вважати доповідь 1996 року «Освіта: прихований скарб» («Learning: The Treasure Within») Міжнародної комісії з освіти для XXI століття (керівник Жак Делор). В ній обґрунтовано, зокрема, перехід від принципу кваліфікацій до принципу компетентностей як визначальних критеріїв освіти. Йдеться про: (1) навчання пізнавати (learning to know), (2) навчання діяти (learning to do), (3) навчання жити разом (learning to live together) і (4) навчання бути (learning to be). Не менш вагомим чинником стала ідея гармонізації освітніх програм в Європі та світі: через три роки після зазначеної доповіді було започатковано болонський процес, надалі послідувала Стокгольмська декларація 2001 року, спільна освітня платформа «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система» (розроблена Єврокомісією у 2005 р.), освітній компонент Лісабонського договору 2009 р. тощо. Своєрідним «робочим інструментом» цього процесу став проект Тунінг («Tuning of educational structures in Europe»/«Гармонізація освітніх структур в Європі»), започаткований

ще 2000 року і триваючий дотепер. Одним з пріоритетів Тюнінгу стала система і зміст компетентностей, які визначають змістовне ядро освіти.

Серед інших наук філософії належить особлива інтегративна і пошукова роль. Саме філософія традиційно виступає в європейській традиції як засновок та система обґрунтування єдності знання (а відтак і освіченості). Водночас сам характер єдності знання та розуміння, пізнавальних та освітніх практик складає в умовах глобального світу непростою проблему. Щодо її змісту очевидні щонайменше дві речі: по-перше, будь-яке узгодження та гармонізація освітніх зусиль та процесів, покликана надати особистості якнайширший горизонт самовизначення в глобальному світі, не може постати у вигляді уніфікації. На цьому, до речі, робить наголос і проект Tuning, розуміючи континуальність освіти на основі принципу порівнюваності, а не однаковості. По-друге, глобальний світ вимагає визнання неспростовності базових культурних відмінностей, що тягне за собою чутливість до ціннісної, світоглядної, загалом змістової конкретики кожного культурного середовища.

В даній публікації увазі читача пропонується частина проекту освітнього стандарту з філософії (а саме визначені у ньому компетентності) на трьох головних освітніх рівнях – бакалавр, магістр, PhD (аспірант). Проект розроблений комісією у складі А. Ф. Карася, І. В. Карпенка, В. І. Менжуліна, С. В. Пролеєва, Л. О. Шашкової.

При його підготовці визначальними були кілька головних принципів.

По-перше, попри розмаїтість філософського дискурсу і відчутний вплив на його зміст конкретної соціокультурної традиції, не можна в умовах глобалізованої дійсності будувати освітній процес інакше, ніж в контексті існуючих світових практик і вимог. Тому, звісно, в розробці компетентностей, що їх має здобути майбутній філософ, врахування напрацювань проекту Tuning було одним з пріоритетів.

По-друге, компетентності не можуть утворювати простий перелік. Вони мають утворювати системну цілісність, єдиний смисловий комплекс взаємоузгоджених елементів. Комплексність покликана забезпечити цілісність та повноту освітнього процесу. Завдяки цьому досягається, зокрема, ефект своєрідної освітньої інтерференції, коли взаємоузгоджені смислові елементи відчутно підсилюють дії кожного. Зазначимо, що необхідність такої системності та внутрішньої смислової структури компетентностей визнає і проект Tuning (так, він виділяє у структурі загальних компетентностей інструментальні, міжособистісні та системні).

По-третє, вкрай важливим було створити спадковість та узгодженість компетентностей (а відтак й освітніх зусиль) на всіх трьох освітніх рівнях. Особливий акцент в цьому плані треба зробити на загальних компетентностях, оскільки принцип прогресуючих освітніх зусиль

унеможливує механічне застосування одного й того самого переліку компетентностей для різних рівнів. Адже, якщо компетентностями фактично спрямовуються та змістовно визначаються освітні завдання, присутність на різних рівнях однакових компетентностей означатиме, що студент весь час вирішує одне й те саме освітнє завдання. Залишається незрозумілим як те, чому не досягнуто успіху на попередній стадії, так і те, чи можливо — з огляду на таку картину — досягти успіху взагалі. Тому у формулюваннях загальних компетентностей ми намагалися як зберегти структурну та змістову спадковість, так і чітко позначити прирощення та нову якість можливостей на кожному рівні.

По-четверте (це методологічний та концептуальний вибір, значною мірою обумовлений поточною інтелектуальною та освітньою ситуацією в нашій країні), ми прагнули не обмежувати філософський бакалаврат виконанням задачі вузькофахової (суто філософської) підготовки студента. Це зумовлено двома ключовими чинниками. З одного боку, сама дієвість та ефективність філософської роботи зумовлена наявністю в особи широкого і потужного інтелектуального, гуманітарного горизонту мислення. Філософський дискурс визначається передусім не конкретним предметом (як це властиво позитивним наукам), а способом постановки своїх питань, метою та методами ведення інтелектуального пошуку. Така специфіка не передбачає вузьку спеціалізацію знання, особливо на першому етапі опанування філософії. З другого боку, треба враховувати, що після бакалаврату студент наново обирає майбутній фах, і його вибір не обмежений окремою дисципліною чи предметом. Відтак важливо, щоб філософський бакалаврат став — помірно! — найкращим місцем гуманітарної та загалом інтелектуальної підготовки на бакалаврському рівні. Хай ті, хто закінчив філософський бакалаврат надалі прямують в інші царини знання — гадаю, філософія не буде ображеною. І навпаки, якщо філософській моделі освіти вдасться забезпечити високі інтелектуальні результати підготовки студентів, які зможуть ефективно використовувати здобуті компетентності в подальшому навчанні та роботі, ще лише сприятиме престижу філософії.

Нарешті, по-п'яте. В будь-якому судженні важливий не лише власне зміст, а й спосіб його висловлювання. Тому ми намагалися сформулювати компетентності (особливо загальні) у максимально конкретному і доступному для сприйняття вигляді. Так, щоб подолати інерцію «академічного жаргону» і зробити зміст філософської освіти ясним та зрозумілим не лише для фахівця, а й для майбутнього студента, який зацікавився філософською наукою, і для потенційного роботодавця, і для будь-якої іншої особи.

Не нам судити, наскільки все це вдалося. Даною публікацією компетентності філософської освіти ще раз виносяться на розгляд філо-

софської та інтелектуальної спільноти (адже стан філософії важливий не лише для самої філософії). Вище зазначений склад колективу, який безпосередньо працював над стандартами. Однак неприпустимо не згадати багатьох наших колег, які активно залучалися до розробки проекту Стандартів з філософії на всіх стадіях (варто зазначити, що за півроку роботи постало понад півсотні варіантів Стандартів). Одним з ключових заходів у цьому плані став експертний семінар у жовтні 2016 року, який зібрав понад 20 фахівців з дюжини міст України. Всім, хто долучався до цієї роботи, колегам з Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, Києво-Могилянської академії, Інституту філософії НАН України, з різних міст України велика і щира подяка. Залишається додати лише одну ремарку: зі зрозумілих причин найбільш закінчений вигляд мають формулювання на рівні бакалавра, найбільше поле для роботи залишається на рівні аспірантури (особливо в сфері спеціальних компетентностей).

Загальні компетентності. Порівняльна таблиця

	Бакалаври	Магістри	Аспіранти
I	<p>(I. Вправність мислення)</p> <p>1. (1.1.) Логічність, послідовність, систематичність та аргументованість міркувань.</p> <p>2. (1.2.) Здатність робити смислові узагальнення та висновки, виявляти в інформаційних даних та концептах хиби й вразливі місця, суперечності та неповноту аргументації. Прагнення до оптимальних рішень та ясності умовиводів.</p> <p>3. (1.3.) Готовність до пізнання нового і неперервного навчання, до опанування нових знань та стратегій/способів мислення.</p> <p>4. (1.4.) Навички раціональної організації власної діяльності та ефективного використання часу.</p>	<p>I. Творче мислення, яке охоплює:</p> <p>1.(1.1.) Здатність до нестандартного розв'язання задач, самостійності міркувань та умовиводів, навички інтелектуального пошуку, вміння виявляти та розв'язувати проблеми.</p> <p>2.(1.2.) Кмітливість, оперативність і динамічність інтелектуальної реакції, стійкість у мисленевих випробуваннях і доланні пізнавальних утруднень.</p> <p>3. (1.3.) Прагнення до відкриття нового, залучення нестандартних смислів, в т.ч. з інших предметних царин.</p>	<p>I. Евристичне науково-дослідне мислення, яке полягає у</p> <p>вмінні проводити інтелектуальний пошук у формах наукового дослідження та освітньо-просвітницького дискурсу; креативності, виробленні оригінальних ходів думки, ідей, дослідницьких методик та їх застосуванні; вмінні планувати і організовувати процес інтелектуальної роботи (в тому числі в координації з колегами), структурувати його у часі та у послідовності задач, що мають бути вирішені для досягнення належного результату.</p>

<p>II</p>	<p><i>(II. Розвиненість рефлексії)</i> 5. (2.1.) Прагнення усвідомлювати підстави власних та інших міркувань, здатність відрізнити суб'єктивні, спонтанні складові суджень від об'єктивних і аргументованих, вміти надавати перевагу останнім. 6. (2.2.) Критичність та самокритичність мислення. 7. (2.3.) Схильність до самоперевірки отриманих результатів, турбота про якісне виконання професійних завдань.</p>	<p><i>II. Самосвідомість інтелектуала</i>, що передбачає: 4. (2.1.) Знання своїх інтелектуальних переваг і недоліків, здатність використовувати перші й мінімізувати вплив других. 5. (2.2.) Вміння застосувати для вирішення пізнавальних задач ефективні стратегії і засоби. 6. (2.3.) Усвідомлення складності й гетерогенної обумовленості процесу розуміння та його результатів.</p>	<p><i>II. Дослідницька самосвідомість</i>, що передбачає сумлінне, критичне, методологічно виважене сприйняття та оцінку власних та інших дослідницьких зусиль та результатів (в тому числі визнання власних помилок та успіхів колег); застосування всіх необхідних засобів для отримання повних і достовірних результатів дослідження; культуру наукового дослідження (зокрема, розуміння негарантованості інноваційного результату в процесі дослідження, чесне і стійке дотримання вимог фахової інтелектуальної роботи) налаштованість на роботу в науковому співтоваристві, на конструктивну взаємодію з колегами, відкритість до їх оцінок та зауваг.</p>
<p>III</p>	<p><i>(III. Інтелектуальна комунікація)</i> 8. (3.1.) Увага і толерантність до іншої (й інакшої) думки, здатність аналізувати її зміст та структуру в процесі спілкування та адекватно на неї реагувати. 9. (3.2.) Здатність брати участь в інтелектуальних дискусіях, використовувати ввічливі форми звернення до опонента, концентруватися на значущих складових судження, не переходячи на особистості.</p>	<p><i>III. Експертна гуманітарна комунікація</i>, що передбачає: 7. (3.1.) Вміння переконливо викласти власну експертну позицію. 8. (3.2.) Оволодіння різними режимами та формами публічного мовлення, засобами та стратегіями інтелектуальної полеміки.</p>	<p><i>III. Наукова комунікація</i>, що передбачає усвідомлення інтерсуб'єктивної природи наукового пізнання та місця власного дослідження в загальній структурі інтелектуального пошуку вітчизняного та світового наукового співтовариства; взаємодію та професійну комунікацію з колегами як невіддільну складову власного дослідження та досягнення евристичних результатів;</p>

	<p>10. (3.3.) Навички публічного мовлення, здатність ясно та виразно висловлюватися в процесі комунікації.</p> <p>11. (3.4.) Навички роботи у групі, розподіл функцій в колективній роботі, взаємодопомогу, терплячість, витримку і доброзичливість.</p> <p>12. (3.5.) Відкритість, здатність сприймати та враховувати зауваги, оптимізувати власну позицію в процесі обговорення, налаштованість на діалог, залучення у власні міркування висловлених слухачів ідей.</p> <p>13. (3.6.) Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.</p>	<p>9. (3.3.) Вміння працювати в команді, в тому числі долати комунікаційні напруження та конфліктні ситуації, забезпечувати прихильність співробітників, виявляти доречну поступливість, розподіляти зусилля з/між колегами, працювати на спільний результат.</p>	<p>вміння працювати у складі науково-дослідної групи, підтримувати продуктивний режим та динаміку її роботи; риторичну вправність виступів, володіння засобами наукової полеміки; вміння вести спілкування (публічно висловлювати думку) з представниками інших професійних, соціальних, культурних груп, знаходити взаєморозуміння та консенсус.</p>
IV	<p><i>(IV. Мовно-текстологічна здатність)</i></p> <p>14. (4.1.) Аналіз та інтерпретація гуманітарного тексту: здатність виокремити та відтворити смислову структуру тексту, оцінити послідовність та валідність аргументації, виділити продуктивні ідеї.</p> <p>15. (4.2.) Порівняння змісту різних текстів, пошук та узагальнення інформації з досліджуваної проблеми.</p> <p>16. (4.3.) Навички написання аналітичних і публіцистичних гуманітарних текстів, реферування, створення систематизованих оглядів спеціальної літератури.</p>	<p><i>IV. Мовно-текстологічна підготовленість</i>, що охоплює:</p> <p>10. (4.1.) Здатність оперативно аналізувати значні масиви текстів, генералізувати їх в загальну смислову структуру, виявляти слабкі місця, логічну чи смислову уразливість аргументації.</p> <p>11. (4.2.) Вміння писати власні тексти аналітичного та публіцистичного характеру в різних форматах (огляд, есе, реферат, стаття, комплексна аналітична робота).</p> <p>12. (4.3.) Володіння словником та засобами виразу філософської думки, стилістична оформленість міркувань.</p>	<p><i>IV. Наукова мовно-текстологічна компетентність</i>, що охоплює вміння аналізувати тексти (першоджерела та дослідницьку літературу) на фаховому дослідницькому рівні, з урахуванням сучасних методологічних вимог, ефекту контекстуальності та смислової неоднозначності тексту (в тому числі інтертекстуальності), мовно-термінологічної специфіки оригіналу; здійснення критики джерел, розшук і залучення у разі необхідності нових текстологічних (в т.ч. архівних) матеріалів як невіддільної складової власного наукового дослідження;</p>

	<p>Дотримання стандартів академічного оформлення тексту.</p> <p>17. (4.4.) Здатність використовувати (як усно, так і письмово) державну мову в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійному спілкуванні, читати фахову літературу англійською мовою.</p>	<p>13. (4.4.) Застосування необхідних процедур (редагування, коректура, звірка) при підготовці тексту до публікації.</p> <p>14. (4.5.) Володіння англійською на достатньому для фахового спілкування рівні.</p>	<p>вміння викладати процес та результати дослідження у різних форматах: від тез до монографії, вільне володіння науковою лексикою та формами наукового мовлення (зокрема, засобами аргументації), в т.ч. з інших царин знання, потрібних для успішного дослідження;</p> <p>стилістична вправність, яка дозволяє досягти ясності та недвозначності власних тверджень, сприяє науковій коректності їх сприйняття;</p> <p>володіння англійською мовою на рівні, який дозволяє викласти (усно та письмово) зміст та результати власного дослідження (своїєї наукової позиції), вести аргументовану фахову полеміку з іноземними колегами.</p> <p>готовність до опанування тих мов (на рівні дослідницької необхідності), які потрібні для ефективного вирішення актуальних професійних задач.</p>
<p>V</p>	<p><i>(V. Особиста ціннісно-вольова налаштованість)</i></p> <p>18. (5.1.) Інтелектуальне сумління, чесність у своїй справі та уникання симуляцій, плагіату й інших виявів недоброчесності.</p> <p>19. (5.2.) Розуміння необхідності відповідального ставлення до роботи, чіткого і своєчасного виконання обов'язків.</p>	<p><i>V. Ціннісно-світглядна певність, яка</i> включає:</p> <p>15. (5.1.) Готовність до значних обсягів зусиль та подоланню труднощів, працездатність.</p> <p>16. (5.2.) Уникання інтелектуального конформізму, готовність завжди віддавати перевагу науковій достовірності, а не впливу авторитету.</p>	<p><i>V. Науковий етос</i>, який включає</p> <p>сталу волю до сумлінної інтелектуальної праці, орієнтованої на пошук істини та суспільне благо, суворе дотримання принципів інтелектуальної власності;</p> <p>готовність підпорядковувати свої дії дослідника виключно вимогам та логіці неупередженого</p>

<p>20. (5.3.) Здатність працювати в колективі та самостійно, виявляти ініціативу, уникати некритичного слідування авторитетам.</p> <p>21. (5.4.) Здатність життєво й фахово реалізовувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства (зокрема сприйняття людини не як засобу, а як цілі й цінності), що нерозривно поєднана з навичками критичного мислення, опануванням і обстоюванням громадянських чеснот і прав, соціальною відповідальністю, а також патріотичним піклуванням про продуктивний розвиток держави і суспільства.</p> <p>22. (5.5.) Здатність розуміти світоглядні, правові, соціальні, економічні, культурно-історичні, духовно-моральні питання, що виходять за межі фахової спеціалізації, завдяки чому відповідально й ефективно діяти в різних суспільних контекстах, сприяючи позитивному розв'язанню нагальних проблем.</p>	<p>17. (5.3.) Готовність до співробітництва з колегами задля ефективного розв'язання поставлених завдань, допомога і підтримка колег в їх інтелектуальних зусиллях.</p> <p>18. (5.4.) Відстоювання значущості автономії розуму в суспільній свідомості та ролі наукового знання в усіх сферах діяльності.</p> <p>19. (5.5.) Вміння самостійно ставити перед собою завдання і працювати над ними автономно.</p> <p>20. (5.6.) Здатність розробляти і впроваджувати соціально-гуманітарні проекти.</p>	<p>об'єктивного наукового дослідження, а не особистим інтересам чи соціальній кон'юнктурі; вольову стійкість і наполегливість, сміливість і рішучість, витримку у невдачах, цілеспрямованість;</p> <p>здатність брати на себе відповідальність за процес та результати дослідження, не фальшувати і не симулювати їх;</p> <p>суворо дотримуватися прав інтелектуальної власності та наукового пріоритету, не припускати плагіату;</p> <p>сприяти утвердженню у науковому співтоваристві норм інтелектуальної відповідальності, чесності, сумління, високих теоретичних стандартів, доброзичливості і товариськості;</p> <p>сприяти утвердженню громадянського покликання незалежного, компетентного, суспільно відповідального інтелектуала як соціального персонажа, без якого неможливе сучасне цивілізоване суспільство.</p>
--	--	---

Сергей Пролеев. Философские компетентности: какими им быть?

В статье рассматривается система общих и специальных компетентностей в образовательном стандарте по философии. Изложены основные принципы разработки комплекса компетентностей. Определена их связь с проектом Tuning. В двух таблицах представлены общие компетентности и специальные компетентности на трех основных образовательных уровнях – бакалавр, магистр, PhD.

Ключевые слова: реформа образования, компетентности, образовательный стандарт, философия.

Sergii Proleiev. Philosophical Competencies: What Should They Be?

The article discusses the system of general and specific competences in the educational standard of philosophy. The basic principles of developing a set of competencies. Define their relationship with the Tuning project. In two tables are general competences and special competences on three main levels of education – bachelor, master, PhD.

Keywords: reform of the education, competency, educational standard, philosophy.

Пролеєв Сергій Вікторович, доктор філософських наук, професор, Президент Українського філософського фонду, головний редактор часопису «Філософська думка», провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія».

E-mail: uffon@ukr.net.

Serhiy Proleyev, Doctor of philosophical sciences, Professor, President of the Ukrainian Philosophical Foundation, chief editor of the journal «Philosophical Thought», leading researcher of NAS H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, Professor of the National University «Kyiv-Mohyla Academy».